

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/105570,Narodziny-polskiego-Sokolstwa.html>

Sokolstwo w strojach sportowych podczas ćwiczeń plenerowych, 1937 r. (fot. z zasobu IPN)

ARTYKUŁ

Narodziny polskiego Sokolstwa

OKRES HISTORYCZNY

(1863-1918) Ku Niepodległej

Autor: BARBARA WITOWICZ 07.02.2024

7 lutego 1867 r. uznaje się za dzień narodzin polskiego Sokolstwa. Tego dnia zatwierdzony został we Lwowie pierwszy statut Towarzystwa Gimnastycznego. Ponieważ w jego godle widniał Sokół w locie, prasa lwowska zaczęła w skrócie nazywać je „Sokołem” (termin „Sokół” wszedł do oficjalnej nazwy w 1869

roku).

Inspiracją dla polskiej organizacji i jej symbolu było istniejące od 1862 r. Czeskie Zrzeszenie Gimnastyczne „Sokół” (czes. *Česká obec sokolská*). Zapożyczony emblemat stanowił ukryty dla władz zaborczych, ale czytelny dla Polaków symbol narodowego godła – Orła Białego i miał wymowę patriotyczno-niepodległościową. Te dwa elementy – sport i walka narodowowyzwoleńcza – stały się nierozłącznymi elementami organizacji, którą znamy obecnie jako Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Widoczne są one w mottach sokolich:

„Ramię krzep – Ojczyźnie służ”, „W imię przyszłości prostować kości” „Wspieraj ojczyznę, wzmacniając tężyznę”.

Członkowie Sokolstwa Polskiego w Ameryce podczas akrobacji gimnastycznych, 1915 r. (fot. z zasobu IPN)

**Sokolice ze sprzętem sportowym,
ok. 1905-1909 r. (fot. z zasobu
IPN)**

Organiczna praca narodowa

Duże znaczenie dla powstania i rozwoju polskiego ruchu sokolego miał kontekst historyczny i nieprzypadkowo narodził się on właśnie w zaborze austriackim. Po klęskach militarnych w II poł. XIX w. Cesarstwo Austriackie było tak osłabione, że uratować je mogły jedynie głębokie reformy wewnętrzne.

W 1910 r. władze austriackie zezwoliły na zorganizowanie tzw. Stałych Służb Sokolich z własnym umundurowaniem i uzbrojeniem. Ich instruktorem wojskowym został Józef Haller.

W 1867 r. nastąpiło przekształcenie Austrii w Austro-Węgry, a Galicja uzyskała autonomię. Tego roku zostały też wprowadzone przepisy o stowarzyszeniach, które zaktywizowały społeczeństwo. We Lwowie powstało wiele organizacji, wśród nich takie, które dążyły do wzmacniania sił narodowych.

Pierwsze polskie, lwowskie Towarzystwo Gimnastyczne powołano w środowisku byłych powstańców styczniowych, którzy po upadku powstania znaleźli azyl w Galicji. Towarzyszące im poczucie załamania oraz nabierające znaczenia hasła pozytywistyczne zdecydowały, iż odrzucono bezpośrednią walkę na rzecz „organicznej pracy narodowej” poprzez gimnastykę i:

„formowanie moralne, fizyczne oraz duchowe młodego pokolenia”.

Hasła te były też kamuflażem dla dążeń niepodległościowych, których nie można było ujawniać wobec władz zaborczych.

Pomysłodawcami zawiązania polskiego towarzystwa gimnastycznego byli: Klemens Żukotyński i Ludwik Goltental, działający pod patronatem Jana Żalplachty-Zapałowicza, majora wojsk powstańczych z 1863 r. Działalność towarzystwa skoncentrowana była na uprawianiu gimnastyki oraz szermierki z wyraźnym podtekstem przysposobienia wojskowego, gdyż ćwiczenia obejmowały też strzelanie, marsze i inne elementy służby polowej.

Jednak dopiero w 1910 r. władze austriackie zezwoliły na zorganizowanie tzw. Stałych Służb Sokolich z własnym umundurowaniem i uzbrojeniem. Ich instruktorem wojskowym został Józef Haller. Działalność „Sokoła” objęła również „działwę sokołą” – dzieci i młodzież – tworząc organizacyjne i prawne podwaliny polskiego ruchu skautowego.

Sokolstwo miało również swój udział w rozwoju sportu kobiet. W ramach związku zaczęły powstawać żeńskie gniazda – jak nazwano najmniejszą jednostkę organizacyjną – „Sokoła”, autonomiczne od męskich. Jak stwierdziła prezes gniazda „Grażyna” Warszawa – Helena Kuczalska:

„Wobec różnicy ćwiczeń kobiet oraz odpowiedniego uzdolnienia, kierowania i rządzenia się samym, chcemy tworzyć osobne gniazda z pełną autonomią, ale prosimy o przyjęcie do Towarzystwa, ażeby łączyć się z duchem i celami Sokolstwa Polskiego”.

**Ćwiczenia fizyczne członków
Sokolstwa Polskiego w Ameryce,
lata 60 XX w. (fot. z zasobu IPN)**

W Polsce i na świecie

Przez pierwsze 17 lat „Sokół” działał tylko we Lwowie. Jako pierwszy i najprężniej rozwijający się otrzymał miano „Sokoła Macierzy”. Pierwsze sokole gniazda poza Lwowem, powstały w 1884 r. w Stanisławowie oraz Tarnowie. Tego roku ruch przekroczył też granice zaboru austriackiego, na Śląsk i do zaboru pruskiego, m.in. do Bytomia, Wrocławia i Katowic.

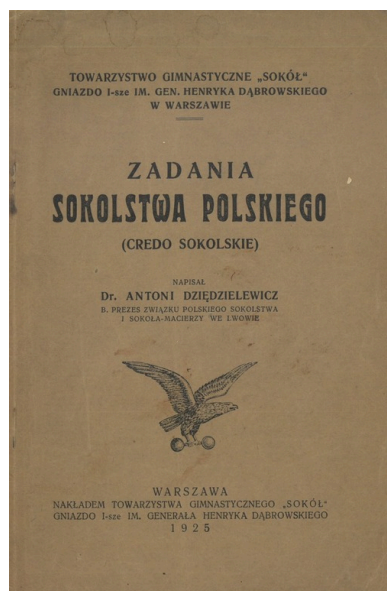
W sierpniu 1906 r. organizacja została zawieszona, a w maju 1907 r. formalnie rozwiązana i zdelegalizowana. Jednak „Sokół” w Królestwie Polskim rozwijał się nadal, tyle że w konspiracji.

Pierwsze gniazda TG „Sokół” w zaborze rosyjskim zaczęły oficjalnie powstawać dopiero w latach 1905-1906. Władze carskie pod wpływem klęski w wojnie rosyjsko-japońskiej (1904-1905) oraz rewolucji 1905 r. w celu uspokojenia nastrojów społecznych ogłosiły „Manifest 17 Października”, liberalizujący życie społeczno-polityczne. W marcu 1906 r. zostały wydane „Tymczasowe przepisy o związkach i stowarzyszeniach”, które umożliwiły legalizację towarzystw sokolich. Już w listopadzie 1905 r. zaczęto organizować pierwsze gniazdo „Sokoła” w Warszawie, w grudniu zawiązały się kolejne, najpierw w Łodzi, a później w innych miastach.

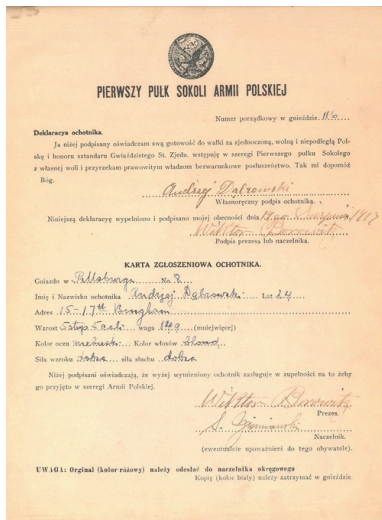
Legalna działalność nie trwała długo. W sierpniu 1906 r. organizacja została zawieszona, a w maju 1907 r. formalnie rozwiązana i zdelegalizowana. Jednak „Sokół” w Królestwie Polskim rozwijał się nadal, tyle że do 1914 r. w konspiracji, pod przykryciem organizacji wycieczkowych, krajoznawczych i sportowych. Zakaz działalności „Sokoła” nie obejmował innych obszarów cesarstwa rosyjskiego, stąd polskie gniazda „Sokoła” mogły funkcjonować jawnie w Petersburgu, Moskwie, Kijowie, Wilnie, Kownie, Mińsku i innych skupiskach ludności polskiej w Rosji.

Początkowo działalność sportowa „Sokoła” koncentrowała się na gimnastyce i akrobatyce, ale z czasem poszerzona została o pływanie, łyżwiarstwo, boks, zapasy, jazdę konną, strzelectwo, lekkoatletykę i inne dyscypliny. Okazją do zaprezentowania wyników sportowych młodzieży polskiej, sprawności, zdrowia, siły woli, zdolności do pracy, współdziałania w grupie, poświęcenia i obrony były sokole zloty. Pierwszy odbył się we Lwowie w dniach 5-6 czerwca 1892 r., drugi zorganizowano w 1894 r. z okazji rocznicy insurekcji kościuszkowskiej. Imponująco wypadły zloty w Krakowie, tzw. Grunwaldzki Zlot Sokoli w 1910 r. oraz w 1913 r. z okazji setnej rocznicy śmierci ks. Józefa Poniatowskiego.

Idee Sokolstwa zaczęli nieść w świat polscy emigranci. Oprócz rozwoju fizycznego Sokolstwo było dla rodaków na obczyźnie szansą na kontakt z polskością. Gniazda sokole zaczęły tworzyć się w Europie Zachodniej (Francja, Wielka Brytania etc.), USA i Kanadzie.

Broszura „Zadania Sokolstwa Polskiego” z 1925 r. (fot. z zasobu IPN)

Deklaracja ochotnika do Pułku Sokolego Armii Polskiej [we Francji], 1917 r. (fot. z zasobu IPN)

Ojczyźnie służ

Gdy w pierwszym dziesięcioleciu XX w. zaczęły narastać konflikty międzynarodowe, budząc nadzieje na odzyskanie przez Polskę niepodległości, członkowie „Sokoła” przenieśli środek ciężkości z ćwiczeń fizycznych na przygotowanie wojskowe.

Po odzyskaniu niepodległości doszło do połączenia organizacji Sokolstwa z trzech zaborów i utworzenia jednego Związku Towarzystw Gimnastycznych (ZTG) „Sokół”.

Wraz z wybuchem I wojny światowej, sprawni, zdrowi, wyszkoleni i karni mogli adekwatnie odpowiedzieć na zew ojczyzny. Kilka tysięcy ochotników wywodzących się z sokolich struktur trafiło do Francji do Błękitnej

Armii gen. Hallera.

Po odzyskaniu niepodległości doszło do połączenia organizacji Sokolstwa z trzech zaborów i utworzenia jednego Związku Towarzystw Gimnastycznych (ZTG) „Sokół”. Została wówczas wyodrębniona nowa struktura z podziałem na dzielnice, okręgi i gniazda. Nastąpiło też przeformułowanie celów zjednoczonego Sokolstwa.

Związek powrócił do swej pierwotnej działalności – wychowania fizycznego, ale położył też nacisk na rekreację i turystykę, pozostając jednocześnie wiernym ideom, które legły u podstaw jego utworzenia – dbałości o tężyznę fizyczną, siłę duchową oraz pielęgnowanie polskości.

Więcej interesujących materiałów na profilu **Archiwum IPN**

COFNIJ SIĘ